

THE ENHANCEMENTS TO REINFORCE COMMUNITIES IN CHONBURI LAND REFORM ZONE*

Perapong Sudprasert

ABSTRACT

The purpose of this qualitative research was to study the communities in Chonburi Land Reform Zone in terms of the settlement development, physical features, society, culture, economy and politics, and to formulate the approaches to reinforce communities by using Pluangtong Subdistrict Community, Botong District as the case study. The participant-observation, in-depth interview, and documents analysis were used for gathering the data.

The study revealed that Pluangtong Subdistrict was a newly established community, originated from the settlers in virgin forests. Today it consists of six villages in the area of 134,374 rai, which has natural beauty and archaeological significance. The people are united loosely among relatives. Most of them earn their living by the cultivation and they have no right to own the land.

The enhancements to reinforce the community are the "Three L's".

L₁ - Learning group : Form a group of villages, with a new management system, "a learning group" beginning with at least three factors : 1) an agent in charge of changing 2) a community leader 3) knowledge in group management.

L₂ - Learning enhancement : Promote the learning opportunity, both for the individuals and for the group. Two factors enhancing the learning process were external organizations and learning supporting funds.

L₃ - Link of networks : Reinforce the group by linking two levels of networks : 1) network between groups in the community 2) network between other reinforced communities and external organizations to maintain the sustainable reinforced community.

* Master's thesis of Department of Nonformal Education, Burapha University under the advice of Assist. Prof. Sonmai Jamkrajang, Ph.D., Assoc. Prof. Kochgorn Sungkchad, Ed.D. and Seree Chadcham, Ph.D.

การเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็งในเขตปฏิรูปที่ดินจังหวัดชลบุรี *

พีระพงษ์ ฤกษ์ประเสริฐ

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาชุมชนในเขตปฏิรูปที่ดินจังหวัดชลบุรี ด้านวิวัฒนาการการตั้งถิ่นฐาน ลักษณะทางกายภาพ สังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ การเมืองและวิเคราะห์แนวทางเสริมสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง โดยวิธีวิจัยเชิงคุณภาพที่ชุมชนตำบลพลวงทอง อำเภอบ่อทอง ซึ่งมีพื้นที่อยู่ในเขตปฏิรูปที่ดินทั้งตำบล เป็นกรณีศึกษา เก็บรวบรวมข้อมูลโดยวิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก และการวิเคราะห์เอกสาร

ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนตำบลพลวงทองเป็นชุมชนเกิดใหม่ มีการตั้งถิ่นฐานถาวร ประมาณ พ.ศ. 2515 จากพื้นที่ซึ่งเคยเป็นป่าสมบูรณ์ ปัจจุบันประกอบด้วยหมู่บ้าน 6 หมู่บ้าน มีพื้นที่ประมาณ 134,374 ไร่ เป็นชุมชนที่มีความงามตามธรรมชาติ และมีความสำคัญทางโบราณคดีที่มีการพิสูจน์แล้ว ประชาชนมีการรวมตัวกันอย่างหลวม ๆ ในกลุ่มญาติ ส่วนใหญ่มีรายได้หลักจากการปลูกพืช และไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดินเนื่องจากเป็นเขตปฏิรูปที่ดิน

แนวทางเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง คือ กระบวนการ 3 ส ดังนี้

ส 1 คือ สร้าง หมายถึง ร่วมกันสร้างกลุ่มชาวบ้านที่มีระบบจัดการแบบใหม่ ที่เรียกว่า กลุ่มการเรียนรู้ โดยมีปัจจัยเริ่มต้นอย่างน้อย 3 ประการ ได้แก่ 1) ผู้นำการเปลี่ยนแปลง 2) ผู้นำชุมชน 3) องค์ความรู้ในการบริหารจัดการกลุ่ม

ส 2 คือ เสริม หมายถึง การเสริมกระบวนการเรียนรู้แก่กลุ่มที่สร้างขึ้น ให้เป็นกลุ่มเข้มแข็งโดยเสริมการเรียนรู้ระดับบุคคล และระดับกลุ่มซึ่งเป็นการเรียนรู้ร่วมกัน มีปัจจัยสนับสนุนให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ 2 ประการ ได้แก่ 1) องค์การภายนอก 2) กองทุนสนับสนุนการเรียนรู้

ส 3 คือ สืบสาน หมายถึง การสืบสานให้กลุ่มเข้มแข็ง โดยเชื่อมโยงเครือข่าย 2 ระดับ คือ 1) เชื่อมโยงภายในชุมชนระหว่างกลุ่มต่าง ๆ เพื่อเป็นชุมชนเข้มแข็ง 2) เชื่อมโยงกับชุมชนเข้มแข็งและองค์การภายนอกชุมชน เพื่อให้ชุมชนรักษาสภาพชุมชนเข้มแข็งอย่างยั่งยืนสืบต่อไป

* อาจารย์ที่ปรึกษา ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สมหมาย แจ่มกระจ่าง อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม รองศาสตราจารย์ ดร.กชกร สังขชาติ, ดร.เสรี ชัดเข้ม วิทยาลัยการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษานอกระบบ มหาวิทยาลัยบูรพา ปีการศึกษา 2544

ความนำ

นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2540 เป็นต้นมา การเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง เป็นยุทธศาสตร์ที่ยอมรับโดยทั่วกัน ในการพัฒนาประเทศไทยให้พ้นจากภาวะทางเศรษฐกิจและสังคม และได้มีการนำเสนอผลงานตามสื่อต่าง ๆ ปรากฏอยู่เป็นประจำ แต่ผลงานของภาครัฐกลับถูกวิจารณ์ว่า เป็นการปฏิบัติที่ไม่ถูกหลักการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง เป็นการนำเอาชุมชนเข้มแข็งที่มีอยู่แล้วมาเสนอเป็นผลงาน การทำงานของรัฐเป็นแบบฉาบฉวย ปักป้าย การจะเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็งได้นั้น ต้องอาศัยปัญญา ความวิริยะอุตสาหะ และต้องเป็นการสร้างกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องให้แก่บุคคลในชุมชนนั่นเอง นอกจากนี้ชุมชนเข้มแข็งยังต้องมีลักษณะเป็นพลวัตด้วย

ผู้วิจัยในฐานะนักปฏิรูปที่ดิน ซึ่งจะต้องดำเนินงานพัฒนาในเขตปฏิรูปที่ดินจังหวัดชลบุรี โดยใช้ยุทธศาสตร์เสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง จึงได้ทำวิจัยเรื่องการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็งในเขตปฏิรูปที่ดินจังหวัดชลบุรี โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาชุมชนแบบองค์รวมและหาแนวทางเสริมสร้างชุมชนในเขตปฏิรูปที่ดินจังหวัดชลบุรีให้เข้มแข็ง แล้วนำผลการวิจัยไปกำหนดทิศทางเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้แก่ชุมชนให้เข้มแข็งและยั่งยืนต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาวิวัฒนาการการตั้งถิ่นฐานของชุมชนในเขตปฏิรูปที่ดินจังหวัดชลบุรี
2. เพื่อศึกษาลักษณะทางกายภาพ สังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการเมืองของชุมชนในเขตปฏิรูปที่ดินจังหวัดชลบุรี
3. เพื่อให้ได้แนวทางเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็งในเขตปฏิรูปที่ดินจังหวัดชลบุรี

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ มีชุมชนตำบลพลวงทอง อำเภอบ่อทอง เป็นกรณีศึกษาด้วยเหตุผลดังนี้

1. ตำบลพลวงทองอยู่ในอำเภอบ่อทอง ซึ่งเป็นอำเภอเน้นหนักในการดำเนินงาน ปฏิรูปที่ดิน เพราะมีพื้นที่อยู่ในเขตปฏิรูปที่ดินมากที่สุด คือ มีพื้นที่ติดกันประมาณ 200,000 ไร่ คิดเป็น 1 ใน 3 ของพื้นที่ปฏิรูปที่ดินจังหวัดชลบุรี
2. ตำบลพลวงทอง อยู่ในเขตปฏิรูปที่ดินทั้งตำบล
3. ตำบลพลวงทอง มีระบบการผลิตทางการเกษตรที่หลากหลาย มีระบบการผลิตเพื่อการยังชีพ และได้รับการคัดเลือกให้เป็นที่ตั้งของศูนย์นำร่อง ศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลของจังหวัดชลบุรีด้วย

ผู้วิจัยได้ใช้เวลาเก็บรวบรวมข้อมูลเบื้องต้นและทำความรู้จักคุ้นเคยกับคนในชุมชนตำบลพลวงทอง โดยการเข้าออกและพักแรมในสนามเป็นครั้งคราว เป็นเวลา 4 เดือน ต่อจากนั้นจึงเข้าไปพักแรมอยู่ในสนาม เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลพร้อมกับการวิเคราะห์ข้อมูล เป็นเวลา 6 เดือน รวมเป็นเวลา 10 เดือน

จากการศึกษาวิเคราะห์ชุมชน แนวคิดเรื่องชุมชนเข้มแข็ง ลักษณะและการชีวิตความเข้มแข็งของชุมชน ตัวอย่างชุมชนเข้มแข็งและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สามารถสร้างกรอบแนวคิดในการวิจัยได้ดังนี้

1. สร้างสมมติฐานชุมชนเข้มแข็ง ผู้วิจัยตั้งสมมติฐาน ซึ่งเป็นสมมติฐานชั่วคราวว่า ปัจจัยที่เสริมสร้างชุมชนเข้มแข็งมี 5 ประการ ได้แก่

- 1.1 ต้นทุนของชุมชน
- 1.2 กลุ่มหรือองค์กรชุมชน
- 1.3 ผู้นำชุมชน
- 1.4 องค์การบริหารส่วนตำบล
- 1.5 องค์การภายนอกชุมชน

2. การศึกษาวิเคราะห์ชุมชน เป็นการวิเคราะห์ชุมชนอย่างละเอียด โดยใช้วิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์แบบเจาะลึกและการวิเคราะห์เอกสาร เพื่อทำความเข้าใจชุมชนอย่างองค์รวม สรุปเป็นข้อมูลชุมชน

3. การวิเคราะห์ศักยภาพของชุมชน เป็นการนำสมมติฐานชุมชนเข้มแข็งมาเชื่อมโยงกับการศึกษาวิเคราะห์ชุมชน และวิเคราะห์ให้เห็นศักยภาพของชุมชนที่มีต่อการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง

4. แนวทางการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง เป็นการนำเอาข้อมูลที่ได้ทั้งหมดมาวิเคราะห์และสังเคราะห์ เป็นข้อเสนอในการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็งในเขตปฏิรูปที่ดินจังหวัดชลบุรี

ผลการวิจัย

ชุมชนตำบลพลวงทอง

1. วิวัฒนาการการตั้งถิ่นฐานของชุมชนตำบลพลวงทอง

ชุมชนตำบลพลวงทองเป็นชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานขึ้นใหม่ ประมาณ พ.ศ. 2515 ก่อนการตั้งถิ่นฐานถาวร บริเวณนี้เคยเป็นป่าดงดิบ และมีข้อมูลให้เชื่อว่า มีผู้คน เดินทางเข้าไปหาของป่า ขนมูล ค้างคาว ทำน้ำมันยาง ตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 25 สืบต่อมา จนถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 26 กระบวนการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วจึงเริ่มเกิดขึ้น กล่าวคือ ใน พ.ศ. 2504 ได้มีมติคณะรัฐมนตรี กำหนดบริเวณนี้ให้เป็นพื้นที่ป่าไม้ถาวร ในขณะที่ผู้ได้รับสัมปทานทำไม้ ตัดโค่นต้นไม้อย่างไม่

หยุดยั้ง ต่อมาใน พ.ศ. 2511 บริเวณนี้ถูกกำหนดให้เป็น ป่าสงวนแห่งชาติป่าคลองตะเคียน ตามพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ แต่ป่าไม้ยังหมดไป โดยมีการปลูกพืชไร่มากขึ้น จนถึง พ.ศ. 2514 กรมป่าไม้ได้ไปตั้งหน่วยปลูกสร้างสวนป่า เพื่อปราบปรามการลักลอบตัดไม้ และปลูกสร้างสวนป่าทดแทนป่าไม้ที่ถูกทำลายไป แต่ไม่สามารถยุติการบุกรุกทำลายป่าไม้ได้ เกิดการตั้งถิ่นฐานถาวร เป็นชุมชนกลุ่มบ้านตั้งแต่ พ.ศ. 2515 และขยายตัวต่อไปเป็นชุมชนหมู่บ้าน เป็นชุมชนตำบลพลวงทองตั้งแต่ พ.ศ. 2537 เป็นต้นมา

มีหลักฐานทางโบราณคดีปรากฏให้เห็นว่า ในยุคก่อนประวัติศาสตร์ เมื่อ 6,000 – 8,000 ปีที่ผ่านมาแล้ว ดินแดนแห่งนี้ เป็นถิ่นที่อยู่และที่ทำกินของคนโบราณ ที่มีความอุดมสมบูรณ์เป็นอย่างยิ่งด้วย

2. ลักษณะทางกายภาพ สังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการเมืองของชุมชนตำบลพลวงทอง

2.1 ลักษณะทางกายภาพ ชุมชนตำบลพลวงทองตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของจังหวัดชลบุรี เป็นตำบลที่อยู่ชายขอบของจังหวัด จึงมีเขตติดต่อกับ 3 จังหวัด ได้แก่ ฉะเชิงเทรา ระยอง และจันทบุรี มีเนื้อที่ประมาณ 134,375 ไร่ ซึ่งเป็นป่าต้นน้ำลำธารประมาณสามหมื่นไร่ มีเขา ถ้ำ และน้ำตก เป็นธรรมชาติที่สวยงาม พื้นที่ส่วนที่เหลือประมาณแสนไร่ นั้น มีลักษณะเป็นที่ราบสลับเนินและภูเขา เรียกว่า “ลูกคลื่นลอนลาดถึงลูกคลื่นลอนชัน สลับเนินดินและภูเขา” เหมาะสมต่อการปลูกไม้ยืนต้น และทำปศุสัตว์ เนื่องจากเป็นพื้นที่สูง มีฝนตกชุก จึงมีคลองธรรมชาติหลายสาย เป็นแหล่งต้นน้ำของกลุ่มน้ำระยอง แต่ไม่มีน้ำตลอดปี ในฤดูแล้งจึงขาดน้ำ ต้องพัฒนาแหล่งเก็บกักน้ำไว้ใช้ในฤดูแล้ง ได้แก่ การสร้างฝาย สระน้ำ บ่อน้ำ เป็นต้น

ปัจจุบันมีระบบการคมนาคมขนส่ง การสื่อสารคมนาคม และบริการพื้นฐาน เข้าไปถึงภายในชุมชนตำบลพลวงทอง แต่ไม่สะดวกนัก โดยเฉพาะเมื่อเปรียบเทียบกับชุมชนตำบลอื่น ๆ ในจังหวัดชลบุรีแล้ว สามารถกล่าวได้ว่า ชุมชนตำบลพลวงทองเป็นชุมชนล้าหลัง ในด้านโครงสร้างและบริการพื้นฐาน

2.2 สังคม ชุมชนตำบลพลวงทองประกอบด้วยชุมชนหมู่บ้าน 6 หมู่บ้าน มีครัวเรือน 1,669 ครัวเรือน ประชากรทั้งหมด 6,463 คน เป็นชาย 3,319 คน และหญิง 3,144 คน ชาวบ้านส่วนใหญ่ ย้ายถิ่นฐานไปจากชุมชนในภาคตะวันออก โดยเฉพาะจากท้องที่อำเภอบ้านบึง และอำเภอนันทนิกม โดยอพยพเข้าไปซื้อที่ดินราคาถูกเพื่อทำการเกษตร ลักษณะของสังคมเป็นสังคมเกษตรกรรม มีความรู้จักกันอย่างผิวเผินภายในชุมชนหมู่บ้าน แต่ในชุมชนระดับกลุ่มบ้านมีการเกาะเกี่ยวกันทางสังคมปรากฏให้เห็นในหมู่เครือญาติ และมีการทำกิจกรรมทางสังคม ร่วมกันอยู่เป็นประจำ เช่น ในงานบุญ และการไหว้บรรพบุรุษ

ด้านกลุ่มทางสังคมนั้น มีกลุ่มศาสนาอิสลามบ้านเขาห้ายอด เป็นกลุ่มทางสังคมเพียงกลุ่มเดียว ที่แสดงเอกลักษณ์เฉพาะกลุ่มปรากฏให้เห็นชัดเจน โดยมีมัสยิดคารูอิมานเป็นศูนย์กลางทำกิจกรรมทางศาสนา ส่วนกลุ่มอื่น ๆ แม้ว่าจะมีการตั้งถิ่นฐานรวมตัวกันเป็นกลุ่มบ้าน ได้แก่ กลุ่มบ้านสวนป่า และกลุ่มนครสวรรค์ แต่ไม่แสดงเอกลักษณ์เฉพาะกลุ่มให้เห็นเด่นชัด เพียงแต่เป็นที่รู้จักในชุมชนตำบลว่า เป็นกลุ่มที่ย้ายจากถิ่นฐานเดิมเดียวกัน ส่วนกลุ่ม/องค์กรชาวบ้านนั้นมีจำนวนไม่น้อยกว่า 20 กลุ่ม ซึ่งจัดตั้งโดยส่วนราชการ แต่ไม่สามารถเคลื่อนไหวทางสังคมได้เอง ต้องคอยรับการชี้นำจากเจ้าหน้าที่ และที่สำคัญคือขาดการเรียนรู้ร่วมกัน

สำหรับการกล่อมเกลாதงสังคม ชาวบ้านเห็นว่าเป็นหน้าที่โดยตรงของโรงเรียน ที่มีอยู่ทั่วชุมชน ปัจจุบันมีโรงเรียนเปิดสอนระดับมัธยมศึกษาตอนต้นจำนวน 3 แห่ง แต่ไม่มีสถานบันการศึกษาในระดับสูงกว่านี้ และที่สำคัญคือ ชาวบ้านที่จบการศึกษาในระบบโรงเรียนแล้วขาดโอกาสได้รับการศึกษา เพื่อพัฒนาศักยภาพของบุคคล เนื่องจากชาวบ้านด้อยโอกาส ในการเข้าถึง ข้อมูลข่าวสาร และไม่มีหน่วยงานจัดการศึกษานอกระบบ แก่ชุมชนได้อย่างทั่วถึง

พุทธศาสนสถาน ได้แก่ วัด ถ้ำนักสงฆ์ และที่พักสงฆ์ ที่มีอยู่ร่วมกันไม่น้อยกว่า 9 แห่ง ทำหน้าที่กล่อมเกลาทงสังคมได้น้อยมาก เพราะอยู่ห่างไกลเมือง จึงมีภิกษุอยู่ประจำน้อย ทั้งพระภิกษุที่มีอยู่ก็ขาดความรู้ในการเผยแผ่ศาสนา ภิกษุในชุมชนตำบลพลวงทองหลายรูป มีชื่อเสียงด้านเมตตามหานิยมและให้เลขเด็ด จนเป็นที่รู้จักของคนภายนอก แต่อย่างไรก็ตาม วัดพลวงทองและวัดเขาใหญ่ได้พยายามเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาแก่เด็กและเยาวชนในชุมชนโดยการสนับสนุนกิจกรรมของโรงเรียนและส่งพระภิกษุไปสอนนักเรียน

2.3 วัฒนธรรม ชุมชนตำบลพลวงทองเป็นชุมชนที่มีการตั้งถิ่นฐานใหม่ โดยคนที่อพยพไปจากชุมชนต่าง ๆ ในท้องที่หลากหลาย ส่วนใหญ่ไปจากชุมชนในจังหวัดชลบุรี จึงมีประเพณีวัฒนธรรมแบบชุมชนชาวชลบุรี และภาคกลางทั่วไป ไม่มีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม เฉพาะท้องถิ่น แต่ปัจจุบันชุมชนตำบลพลวงทอง ได้พยายามสร้างประเพณีท้องถิ่นขึ้น ได้แก่ การปิดทองพระพุทธรูปบาทจำลองในถ้ำพระบนเขาชะอางค์ และการวิ่งควาย

2.4 เศรษฐกิจ ชุมชนตำบลพลวงทองอุบัติขึ้นและขยายตัวอย่างรวดเร็ว โดยผลของการพัฒนาตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ทำให้ป่าไม้หมดไปกับการสร้างรายได้แก่ประเทศ จากนั้นจึงมีการขยายการปลูกพืชไร่เข้าไปในพื้นที่ และเมื่อต้นไม้ถูกตัดโค่นลง พื้นที่โล่งเตียนมากขึ้น ก็มีการอพยพเข้าไปตั้งถิ่นฐานถาวรเกิดขึ้น และขยายตัวเป็นชุมชนตำบลพลวงทองหลายปีที่ผ่านมา ชุมชนตำบลพลวงทองได้รับการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน และพัฒนาเศรษฐกิจ ทำให้วิถีชีวิตของชาวบ้านมีความสะดวกสบายในระดับหนึ่ง ในด้านการผลิต ได้มีการนำพืชชนิดใหม่ตามความนิยมของตลาดเข้าไปปลูก จึงมีการปลูกไม้ผลหลายชนิดขึ้นในชุมชน เช่น ทุเรียน

เงาะ ลำไย และพีชผัก เป็นต้น แต่ชาวบ้านยังคงประสบปัญหาด้านการผลิต คือ ขาดเงินทุน และปัจจัยการผลิตราคาแพง เข้าด้วยปัญหาผลผลิตราคาคงต่ำอยู่เสมอ ทำให้ชาวบ้านส่วนใหญ่มีฐานะยากจนและมีหนี้สิน

ระบบการผลิตทางการเกษตรเป็นระบบเศรษฐกิจหลักของชุมชน มีความสำคัญถึงขนาดระบบการผลิตอื่น ๆ เกือบไม่มีความหมายต่อระบบเศรษฐกิจชุมชน โดยผลผลิตและรายได้ส่วนใหญ่มาจากพืชเศรษฐกิจไม่กี่ชนิด ได้แก่ มันสำปะหลัง อ้อย มะม่วงหิมพานต์ ยางพารา และพีชผัก ปัจจุบันแม้ว่าเกษตรกรจะกระจายความเสี่ยงจากความเสียหายของผลผลิตเนื่องจากภัยธรรมชาติ และราคาผลผลิตตกต่ำ โดยการเพาะปลูกพืชหลายชนิด แต่มิได้เป็นระบบเกษตรผสมผสาน เพราะพืชแต่ละชนิดไม่ได้พึ่งพาอาศัยเกื้อกูลกัน ดังนั้น เศรษฐกิจชุมชนตำบลพลวงทองจึงผูกติดอยู่กับตลาด และประสบปัญหาราคาผลผลิตตกต่ำเป็นประจำ จนเป็นสาเหตุให้ชาวบ้านขาดทุนอย่างต่อเนื่อง และมีภาระหนี้สินจนยากที่จะปลดได้

สำหรับระบบที่ดิน ชุมชนตำบลพลวงทองอยู่ในเขตปฏิรูปที่ดิน ชาวบ้านจึงไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน แต่มีสิทธิได้รับหนังสืออนุญาตให้เข้าทำประโยชน์ในเขตปฏิรูปที่ดิน (ส.ป.ก. 4-01) ซึ่งมีผู้ได้รับ ส.ป.ก. 4-01 แล้วจำนวน 273 ราย ส่วนที่เหลือจะทยอยกันได้รับสิทธิต่อไป โดยสิทธิที่ได้รับเป็นสิทธิในการเข้าทำประโยชน์ในที่ดินเพื่อเกษตรกรรม สามารถตกทอด ทางมรดกและใช้ค้ำประกันเงินกู้จากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) ได้ แต่จะนำไปขาย หรือให้ผู้อื่นเช่าไม่ได้ แต่ในอนาคตหากผู้ได้รับ ส.ป.ก. 4-01 ปฏิบัติตามเงื่อนไข ที่สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรมกำหนด ผู้นั้นก็จะได้รับกรรมสิทธิ์ในที่ดิน ดังนั้น แหล่งเงินทุนของชาวบ้านในขณะนี้คือ นายทุนท้องถิ่น และ ธกส. โดยแหล่งเงินทุนจากนายทุนท้องถิ่นมีความเชื่อมโยงกับระบบอุปถัมภ์ด้วย

2.5 การเมือง การเมืองการปกครองภายในชุมชนตำบลพลวงทองมี 2 ระบบ คือ การปกครองท้องถิ่น ซึ่งมีกำนันเป็นผู้ปกครองตำบล และผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้ปกครองหมู่บ้านตั้งแต่ พ.ศ. 2537 และองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ตั้งแต่ พ.ศ. 2540 แต่เนื่องจาก อบต. พลวงทองสมัยแรกระหว่าง พ.ศ. 2540-2544 เป็นช่วงการใช้นักดับบพเฉพาะกาลแห่งพระราชบัญญัติสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. 2538 สมาชิก อบต. พลวงทองจึงมีผู้ปกครองท้องถิ่นที่เป็นสมาชิกโดยตำแหน่งด้วย การปกครองทั้งสองระบบในชุมชนตำบลพลวงทองจึงผูกติดกันอยู่ ทำให้กำนันตำบลพลวงทองและประธานกรรมการบริหาร อบต. พลวงทอง เป็นคนเดียวกัน จนถึงวันที่ 10 พฤษภาคม 2544 ซึ่งเป็นวันสิ้นสุดสมัยสภา อบต. พลวงทอง สมัยแรก การปกครอง 2 ระบบจึงแยกออกจากกัน

ด้านชาวบ้านกับการเมืองนั้น ในอดีตที่ผ่านมาชาวบ้านคัดค้านใจเลือกผู้แทน ระดับท้องถิ่น และระดับชาติ โดยการขึ้นของผู้นำซึ่งมีฐานะเป็นผู้อุปถัมภ์ในระบบอุปถัมภ์ด้วย แต่ปัจจุบันชาวบ้านมีอิสระในการตัดสินใจมากขึ้น จากผลของการใช้รัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน ทำให้กระบวนการจัดตั้งฐานเสียงและการซื้อเสียงเบาบางลง และไม่เปิดเผยเหมือนในอดีต

2.6 ปัญหาของชุมชนตำบลพลวงทอง พ.ศ. 2543 ชาวบ้านร่วมกันค้นหาปัญหาของชุมชน ปรากฏว่าปัญหาเศรษฐกิจเป็นปัญหาสำคัญของชุมชน โดยมีการลำดับความสำคัญของปัญหาไว้เรียงลำดับได้ดังนี้ 1) ปัญหาราคาผลผลิตตกต่ำ 2) ปัญหาขาดแหล่งน้ำเพื่อการเกษตร 3) ปัญหาขาดเงินทุน 4) ปัญหาดินเสื่อมโทรม 5) ปัญหาปัจจัยการผลิตขาดคุณภาพและราคาแพง 6) ปัญหาขาดความรู้ทางการเกษตร และขาดการรับรู้ข้อมูลข่าวสาร 7) ปัญหาขาดอาชีพเสริม 8) ปัญหาสัตว์น้ำในแหล่งน้ำธรรมชาติลดลง และขาดแหล่งอาหารโปรตีน

การวิเคราะห์ศักยภาพของชุมชนตำบลพลวงทองต่อการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง

จากข้อมูลชุมชนตำบลพลวงทอง พบว่าปัจจัยเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็งทั้ง 5 ประการตามสมมติฐานชั่วคราว ได้แก่ 1) ต้นทุนของชุมชน 2) กลุ่ม/องค์กรชุมชน 3) ผู้นำชุมชน 4) องค์กรการบริหารส่วนตำบล และ 5) องค์กรภายนอกชุมชน ยังไม่สามารถเชื่อมโยงประสาน เพื่อต่อยอดให้มีการขับเคลื่อนกระบวนการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็งของชุมชนได้ ด้วยสาเหตุดังนี้

1. ต้นทุนของชุมชน ชุมชนตำบลพลวงทองมีต้นทุนของชุมชน ได้แก่ ลักษณะทางกายภาพ และแรงเกาะเกี่ยวทางสังคม เป็นฐานเพื่อเสริมสร้างชุมชนให้เข้มแข็งได้ ตามแนวคิดเศรษฐกิจชุมชน และวัฒนธรรมชุมชน เพราะมีสภาพที่เหมาะสมต่อการผลิตอาหาร และสมุนไพรเพื่อการดำรงชีพอย่างหลากหลาย มีกลุ่มทางสังคม โดยเฉพาะกลุ่มศาสนา ที่สามารถฟื้นฟูประเพณีวัฒนธรรม ที่เป็นเอกลักษณ์ของกลุ่ม ให้เป็นเครื่องมือสร้างชุมชนเข้มแข็งได้ ส่วนประชาสังคมนั้น นำมาใช้ให้เกิดผลได้ยากในระยะเริ่มต้น เพราะชุมชนถูกชี้นำจากภายนอก และพึ่งพาระบบอุปถัมภ์มานาน

2. ด้านผู้นำชุมชน และกลุ่ม/องค์กรชาวบ้าน มีศักยภาพเป็นต้นทุนของชุมชนด้วยเช่นกัน เพราะได้รับการพัฒนาให้เป็นผู้นำ ซึ่งนำเอาคำสั่งจากภายนอกไปเปลี่ยนแปลงภายในชุมชนมา โดยตลอด จึงไม่สามารถนำการเคลื่อนไหวจากภายในชุมชนได้ แต่มีความพร้อมในการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลง และนำชาวบ้านสู่การเปลี่ยนแปลง

3. องค์กรภายนอก เป็นปัจจัยสำคัญที่สามารถทำให้ชุมชนเข้มแข็งได้ เนื่องมาจากชุมชนผ่านการพัฒนาโดยการชี้นำจากองค์กรภายนอกมาโดยตลอด ดังนั้นเมื่อองค์กรภายนอก ซึ่งเป็นตัว

กระตุ้น หรือผู้สนับสนุนการเรียนรู้ ไม่มีศักยภาพในการกระตุ้นให้เกิดการเชื่อมโยงปัจจัยต่าง ๆ ที่เป็นต้นทุนของชุมชน เพื่อเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง ชุมชนเข้มแข็งจึงไม่อาจเกิดขึ้นได้

4. องค์การบริหารส่วนตำบล สำหรับ อบต. พลงทองนั้น ปัจจุบันมีบทบาทไม่ต่างจากปัจจัยภายนอกนัก เพราะเป็นองค์กรที่กำลังเรียนรู้ เพื่อปรับตัวเข้าหาองค์กรภายนอก มากกว่าปรับตัวเข้าหาชุมชน จึงถือว่าเป็นปัจจัยภายนอก แม้ว่าตั้งอยู่ในชุมชน และถูกคาดหวังให้มีบทบาทในการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง ก็ยังคงไม่มีศักยภาพในการกระตุ้นให้เกิดการเชื่อมโยงปัจจัยต่าง ๆ ที่เป็นต้นทุนของชุมชน เพื่อเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็งชุมชนหมู่บ้านเขาห้ายอด : บทเรียนในการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง

ชุมชนหมู่บ้านเขาห้ายอด : บทเรียนในการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง

ถึงแม้ว่าผลการศึกษาชุมชนจะยังไม่พบ ปรากฏการณ์ที่แสดงความเข้มแข็งของชุมชนตำบลพลงทอง และไม่สามารถนำปรากฏการณ์ที่มีอยู่ภายในชุมชนมาต่อยอดเพื่อให้เกิดกระบวนการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็งได้ก็ตาม เพื่อศึกษาปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจากการสร้างชุมชนเข้มแข็ง ผู้วิจัยได้ใช้ต้นทุนของชุมชน และองค์ความรู้ในการบริหารจัดการกลุ่มที่จะสะสมทรัพย์ ไปตั้งกลุ่มที่จะสะสมทรัพย์ และเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็งขึ้นที่ชุมชนหมู่บ้านเขาห้ายอด หมู่ที่ 1

ภายในระยะเวลา 5 เดือน นอกจากการขับเคลื่อนงานกลุ่มที่จะสะสมทรัพย์ได้สำเร็จแล้วชุมชนหมู่บ้านเขาห้ายอดได้รวมตัวกันค้นหาปัญหาของชุมชน เกิดองค์กรชาวบ้านขึ้นอีก 2 องค์กร ได้แก่ ร้านค้าชุมชนบ้านเขาห้ายอด (ต่อมามีการเชื่อมโยงและได้เงินทุนสนับสนุนจาก อบต. พลงทอง และสำนักงานการค้าภายในจังหวัดชลบุรี) กลุ่มรวบรวมผักขาย (เดิมถูกเอาเปรียบด้านราคา พ่อค้าเอาผักไปโดยไม่ตราค่าแต่จะแจ้งราคาในวันรุ่งขึ้นเมื่อขายสินค้าหมดแล้ว)

บทเรียนจากชุมชนหมู่บ้านเขาห้ายอด แม้จะเป็นระยะเวลาไม่นานนัก แต่ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นก็สามารถสังเคราะห์เป็นแนวทางเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็งในเขตปฏิรูปที่ดินจังหวัดชลบุรีได้ดังนี้

แนวทางเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็งในเขตปฏิรูปที่ดินจังหวัดชลบุรี

ผลการศึกษาพบ แนวทางเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็งในเขตปฏิรูปที่ดินจังหวัดชลบุรี โดยกระบวนการ 3 ส ดังนี้

1. สร้างกลุ่มการเรียนรู้ กระบวนการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็งในเขตปฏิรูปที่ดินจังหวัดชลบุรีควรเริ่มที่การสร้างกลุ่มการเรียนรู้ โดยเฉพาะกลุ่มที่จะสะสมทรัพย์เพื่อพัฒนาคุณธรรมครบวงจรของชีวิต ตามแนวทางของ พระอาจารย์สุบิน ปณีโต วัดไผ่ล้อม จังหวัดตราด เป็นเครื่อง

มือที่เหมาะสมในการเริ่มต้นกระบวนการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง ซึ่งต้องอาศัยปัจจัยเริ่มต้น อย่างน้อย 3 ประการ ได้แก่ 1) ผู้นำการเปลี่ยนแปลง 2) ผู้นำชุมชน และ 3) องค์ความรู้ในการบริหารจัดการกลุ่ม

2. เสริมกระบวนการเรียนรู้ กลุ่มการเรียนรู้จะเข้มแข็งได้ ด้วยการเสริมการเรียนรู้ให้แก่กลุ่ม 2 ระดับ ได้แก่ 1) ระดับบุคคล มีเป้าหมายเพื่อยกระดับผู้นำชุมชน ให้เป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง ซึ่งจะต้องเป็นผู้รักการเรียนรู้ตลอดชีวิต และสามารถเชื่อมต่อกับบุคคลและองค์กรภายนอกได้ 2) การเรียนรู้ระดับกลุ่ม เป็นการเรียนรู้ร่วมกัน มีเป้าหมายเพื่อให้กลุ่มสามารถค้นหาความจริงในชุมชน ตั้งโจทย์ปัญหา สร้างความเป็นตัวตนของกลุ่ม พร้อมกับจัดการเรียนรู้เพื่อสนองตอบความต้องการและแก้ปัญหาได้ ด้วยตัวเอง โดยอาศัยปัจจัยสนับสนุนการเรียนรู้ ได้แก่ 1) องค์กรภายนอก 2) กองทุนสนับสนุนการเรียนรู้

3. สืบสานกลุ่มเข้มแข็งให้เป็นชุมชนเข้มแข็ง เมื่อกลุ่มเข้มแข็งจะสืบสานให้เป็นชุมชนเข้มแข็งอย่างยั่งยืนได้ โดยการเชื่อมโยงเครือข่าย 2 ระดับ 1) เชื่อมโยงภายใน เช่นการเชื่อมโยง กลุ่มสังฆะสะสมทรัพย์กับกลุ่มสวัสดิการ และกลุ่มธุรกิจชุมชน เป็นต้น โดยเฉพาะการเชื่อมโยงกลุ่มอื่น ๆ กับกลุ่มสวัสดิการ เป็นการสืบสานความเข้มแข็งแก่ชุมชน เพราะเป็นการสร้างความเอื้ออาทร ช่วยเหลือเกื้อกูลกันภายในชุมชน โดยมีกลุ่มสวัสดิการเป็นองค์กรบริหารจัดการ 2) เชื่อมโยงภายนอก เพื่อเป็นเครือข่ายแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชุมชนเข้มแข็งอื่น ๆ และองค์กรภายนอก เป็นการสร้างภูมิคุ้มกันแก่ชุมชน ให้คงเป็นชุมชนเข้มแข็งแบบยั่งยืนต่อไป โดยมีการเปลี่ยนแปลงพัฒนาไป อย่างรู้เท่าทันกระแสโลกาภิวัตน์

สรุปกระบวนการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็งในเขตปฏิรูปที่ดินจังหวัดชลบุรีประกอบด้วยกระบวนการ 3 ส ได้แก่ ส 1 คือ สร้าง ส 2 คือ เสริม และ ส 3 คือ สืบสาน

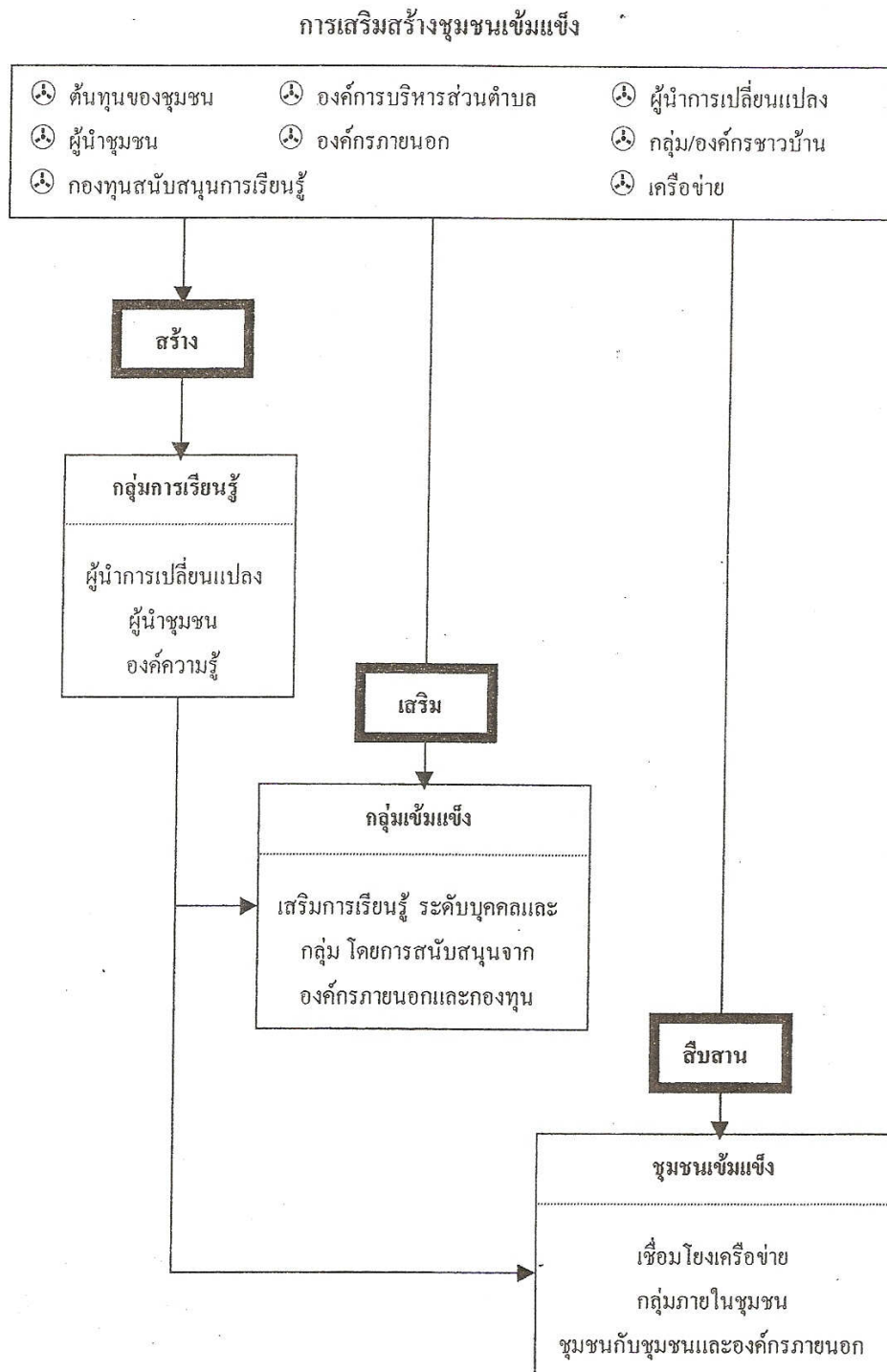
สร้าง หมายถึง การสร้างกลุ่มชาวบ้านขึ้นภายในชุมชน โดยมีระบบบริหารจัดการแบบใหม่ เรียกว่า “กลุ่มการเรียนรู้” ไม่ใช่กลุ่มตาย ซึ่งจะต้องมีปัจจัยเริ่มต้นอย่างน้อย 3 ประการ ได้แก่ 1) ผู้นำการเปลี่ยนแปลง 2) ผู้นำชุมชน และ 3) องค์ความรู้ในการบริหารจัดการกลุ่ม

เสริม หมายถึง การเสริมกระบวนการเรียนรู้แก่กลุ่มที่ร่วมกันสร้างขึ้น ให้เป็นกลุ่มเข้มแข็ง โดยเสริมการเรียนรู้ 2 ระดับ คือ 1) ระดับบุคคล และ 2) ระดับกลุ่ม ซึ่งเป็นการเรียนรู้ร่วมกัน มีปัจจัยสนับสนุนให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ ได้แก่ 1) องค์กรภายนอก และ 2) กองทุนสนับสนุนการเรียนรู้

สืบสาน หมายถึง การสืบสานให้กลุ่มเข้มแข็ง เชื่อมโยงเครือข่าย 2 ระดับ คือ 1) เชื่อมโยงภายในชุมชนระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ให้เป็นชุมชนเข้มแข็ง 2) เชื่อมโยงภายนอก เป็นการเชื่อมโยง

กับชุมชนอื่น ๆ และองค์กรภายนอกชุมชน เพื่อสร้างระบบคุ้มกันแก่ชุมชน ให้สามารถรักษา สภาพชุมชนเข้มแข็งอย่างยั่งยืน สืบต่อไปได้ ในกระแสโลกาภิวัตน์

ดั่งภาพ 2 แผนภูมิแสดงแนวทางการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง

ภาพ 2 แผนภูมิแสดงแนวทางการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง

การอภิปรายผลการวิจัย

การอภิปรายผล ข้อค้นพบกระบวนการ 3 ส ซึ่งเป็นแนวทางเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง ในเขตปฏิรูปที่ดินจังหวัดชลบุรี มีดังต่อไปนี้

ส1 คือ สร้าง หมายถึง สร้างกลุ่มการเรียนรู้

การสร้างกลุ่มการเรียนรู้ ซึ่งเป็นกลุ่มชาวบ้านแบบใหม่ ที่มีการบริหารจัดการเพื่อชุมชน เป็นเครื่องมือเริ่มต้นกระบวนการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็งในเขตปฏิรูปที่ดินจังหวัดชลบุรี นั้น เนื่องจากผลการศึกษาพบว่า ชุมชนกรณีศึกษา เป็นชุมชนที่ตั้งถิ่นฐาน ขึ้นใหม่ ไม่มีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมและพลังทางสังคม ที่เป็นฐานสำหรับการต่อยอดเพื่อขับเคลื่อนชุมชนเข้มแข็ง แม้ว่าชุมชนจะมีศักยภาพด้านต้นทุนของชุมชน แต่กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่ผ่านมา เป็นการเรียนรู้เศรษฐกิจกระแสหลัก มีทิศทางการพัฒนาที่โน้มเข้าหาวัตถุนิยม ตามอย่างสังคมเมือง ชาวบ้านต้องต่อสู้ดิ้นรน ขวนขวายหารายได้ไปจนเจือจรรอบครัวด้วยความเร่งรีบ การมองหาพืชชนิดใหม่ และเทคโนโลยีสมัยใหม่เป็นความหวังสำหรับสร้างรายได้ของครอบครัว เกิดการผลิตซ้ำทางความคิด จนมองเห็นแต่ปัญหาเศรษฐกิจ และปัญหาโครงสร้างพื้นฐาน ไม่สนใจปัญหาด้านสังคม และความเอื้ออาทรต่อกัน

การใช้วัฒนธรรมท้องถิ่นนำกระบวนการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง จึงเป็นการยากทำนองเดียวกัน การที่จะทำให้ชาวบ้านเปลี่ยนระบบการผลิต โดยให้หันไปให้ความสำคัญกับการผลิตเพื่อบริโภคภายในครอบครัว เมื่อผลผลิตเหลือจึงนำไปขาย ก็เป็นเรื่องยากที่จะทำให้ชาวบ้านเข้าใจ และเกิดการเปลี่ยนแปลงได้ในช่วงเวลาสั้น ๆ เพราะเป็นการกระชากวิถีคิดของชาวบ้าน จึงไม่สามารถใช้วิธีทั้งสองมาเป็นเครื่องมือ ในการเริ่มต้นกระบวนการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็งได้

การใช้กลุ่มสังฆะสะสมทรัพย์เพื่อพัฒนาคุณธรรมครบวงจรของชีวิต เป็นเครื่องมือเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ ในชุมชนหมู่บ้านเขาห้ายอด ทำให้ประจักษ์ว่า เครื่องมือชนิดนี้ สามารถใช้ในการเริ่มต้นกระบวนการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็งในเขตปฏิรูปที่ดินจังหวัดชลบุรีได้ ซึ่งพระอาจารย์สุบิน ปณีโต ได้กล่าวเสมอว่า เงินเป็นสื่อในการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็งได้ และจังหวัดตราด ได้ใช้วิธีนี้เสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง จนเป็นที่ยอมรับโดยทั่วกัน

ข้อค้นพบว่า การสร้างกลุ่มการเรียนรู้ เป็นเครื่องมือเริ่มต้นกระบวนการเสริมสร้าง ชุมชนเข้มแข็งได้นั้น สอดคล้องกับแนวคิด ของ วิจิต นันทสุวรรณ และจำนงค์ แรกพินิจ (2541, หน้า 111-112) และผลการวิจัยของ ถวิล กัลยาณพิเศษ (2528, บทคัดย่อ) และ ลำแพน จอมเมือง (2540, หน้า 136-138)

สำหรับข้อค้นพบว่า การสร้างกลุ่มการเรียนรู้ ต้องมีปัจจัยเริ่มต้นอย่างน้อย 3 ประการ ได้แก่ 1) ผู้นำการเปลี่ยนแปลง 2) ผู้นำชุมชน และ 3) องค์ความรู้ในการบริหารจัดการ วิเคราะห์ได้จาก

ปรากฏการณ์ในชุมชนตำบลพลวงทองซึ่งมีกลุ่มจัดตั้งจำนวนมาก แต่ไม่สามารถเคลื่อนไหวได้ เป็นกลุ่มตาย ซึ่งกลุ่มเหล่านี้เกิดขึ้นจากการเชื่อมโยงระหว่างผู้นำการเปลี่ยนแปลงกับผู้นำชุมชน เข้าไปชี้แจงให้มีการตั้งกลุ่ม โดยขาดองค์ความรู้ในการบริหารจัดการ กลุ่มที่ตั้งขึ้นจึงไม่อาจพัฒนาได้ ไม่ต่างจากกรณีกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตจำนวนมากในจังหวัดชลบุรี ที่จังหวัดชลบุรี (2542, หน้า 52-53) กล่าวไว้ว่า ไม่สามารถพัฒนาได้ เนื่องจากขาดความรู้ในการบริหารจัดการ ดังนั้นการสร้างกลุ่มการเรียนรู้ ควรมีปัจจัยอย่างน้อย 3 ประการดังได้กล่าวไว้แล้ว ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของ ปาน กิมปี (2540, หน้า 197) ที่พบว่า เครือข่ายการเรียนรู้เพื่อพึ่งตนเองของชุมชน เกิดจากการรวมตัวขององค์กรชาวบ้านและองค์กรวิชาการ

ส2 คือ เสริม หมายถึง การเสริมกระบวนการเรียนรู้ให้เป็นกลุ่มเข้มแข็ง

กลุ่มการเรียนรู้จะเข้มแข็งได้ ด้วยการเสริมการเรียนรู้ให้แก่กลุ่มการเรียนรู้ 2 ระดับ คือ 1) ระดับบุคคล 2) ระดับกลุ่ม โดยอาศัยปัจจัยสนับสนุน ได้แก่ องค์กรภายนอก และ กองทุนสนับสนุนการเรียนรู้

ระดับบุคคลพบว่า ชุมชนบ้านเขาห้ายอดยังขาดผู้นำที่มีศักยภาพ เช่น เมื่อเริ่มต้นกิจกรรมกลุ่มมักจะสะสมทรัพย์ กรรมการบางคนยังไม่เข้าใจบทบาทและหน้าที่ของตน ไปทำงานไม่ตรงเวลา แต่เมื่อผู้วิจัยได้เสริมการเรียนรู้เรื่องบทบาทหน้าที่ของกรรมการ จึงมีการปรับปรุง และสามารถปฏิบัติหน้าที่ได้โดยสมบูรณ์และเกิดความเชื่อมั่นในตนเองมากขึ้น นอกจากนี้ผู้วิจัยยังต้องทำหน้าที่กระตุ้นให้ ผู้นำและสมาชิก นำประเด็นปัญหาของชุมชนมาวิเคราะห์ หลังจากเสร็จกิจกรรมกลุ่มสะสมทรัพย์ (หากไม่มีการกระตุ้น ทุกคนต่างแยกย้ายกันกลับบ้าน) จึงเกิดการคิดแก้ปัญหาการซื้อของแพงโดยตั้งร้านค้าชุมชนเพื่อการเกษตรบ้านเขาห้ายอดขึ้น และจากการร่วมประชุมคณะกรรมการร้านชุมชนฯ ผู้วิจัยได้พบว่ากรรมการส่วนใหญ่ยังไม่เข้าใจกระบวนการประชุม ตั้งแต่การเตรียมประเด็นเสนอที่ประชุม ข้อปฏิบัติในการประชุม และการสรุปมติที่ประชุม ตลอดจนไม่กล้าพูดในที่ประชุม ผู้วิจัยจึงเริ่มให้มีการประชุมอย่างเป็นทางการยิ่งขึ้น และเสนอให้กรรมการแต่ละฝ่ายรายงานผลงานช่วงที่ผ่านมาต่อที่ประชุม เพื่อให้คณะกรรมการค่อย ๆ เรียนรู้ จึงจำเป็นต้องมีการเสริมการเรียนรู้เพิ่มศักยภาพผู้นำและสมาชิก ให้มีคุณธรรม มีความเชื่อมั่นในตัวเอง เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม มีวิสัยทัศน์ สามารถกระตุ้นให้สมาชิกร่วมกันวิเคราะห์ และหาทางแก้ปัญหาของกลุ่มได้ สอดคล้องกับผลการวิจัยของ มันทนา สามารถ (2543, หน้า 17-27)

ระดับกลุ่ม ได้แก่ การเรียนรู้เรื่องการบริหารจัดการ การร่วมกันวิเคราะห์และ หาทางแก้ไขปัญหาของกลุ่ม ตลอดจนการมีจิตวิญญาณ เนื่องจากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชนหมู่บ้านเขาห้ายอดระหว่างการทำวิจัย ยังไม่ถึงขั้นการมีจิตวิญญาณ กลุ่มสะสมทรัพย์บ้านเขาห้ายอด

องค์กรร้านค้าชุมชน และกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกผัก จึงยังคงเป็น กลุ่มการเรียนรู้ ซึ่งอยู่ระหว่างการ พัฒนา และอาจเป็นกลุ่มเข้มแข็งได้หากมีจิตวิญญาณ ตามที่ ประเวศ วะสี (2542, หน้า 63-72) กล่าวไว้ว่า ปัจจัยที่ทำให้ชุมชนมีศักยภาพ คือ มีการพัฒนาทางจิตวิญญาณ มีการเรียนรู้ และมีการจัดการ ซึ่งจากการที่ผู้วิจัยได้สัมผัสข้อมูลจากการดำเนินงานกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์และร้านค้าชุมชนที่บ้าน เขาห้วยยอด ทำให้ได้พบว่า การพัฒนาทางจิตวิญญาณและการจัดการ เป็นหัวใจของการเสริม กระบวนการเรียนรู้แก่กลุ่มการเรียนรู้ เพราะเป็นกลุ่มมีการบริหารจัดการ และเป็นเรื่องใหม่ สำหรับชาวบ้าน ต้องมีระบบที่ดีในการจัดสรรผลประโยชน์อย่างเท่าเทียมกัน มีระบบป้องกันอิทธิ พลัง และการทุจริต ตลอดจนต้องมีการปลูกจิตสำนึกในความเป็นเจ้าของร่วมกัน และมีความเอื้อ ออาทรต่อกัน ตรงกับแนวคิดของ สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2541, หน้า 33-35) ที่กล่าวว่า การจัดการ เป็นเรื่องใหญ่และสำคัญในสังคมสมัยใหม่ การจัดการที่มีประสิทธิภาพจำเป็นต้องมีการศึกษาอบรม เพราะเป็นกระบวนการที่ต้องวางแผน จัดกำลัง ลงมือดำเนินการ และประเมินผล

กลุ่มการเรียนรู้ต้องได้รับการเสริมกระบวนการเรียนรู้ เพื่อให้ผู้นำกลุ่ม มีศักยภาพ สามารถ สร้างกระบวนการเปลี่ยนแปลงจากภายในได้ โดยไม่ต้องพึ่งพาบุคคลภายนอก หรืออาจกล่าวได้ว่า ผู้นำได้พัฒนาขีดความสามารถจนกลายเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงแทนบุคคลภายนอกเพื่อทำหน้าที่ กระตุ้นให้กลุ่มมีการเรียนรู้ มีการจัดการ และมีจิตวิญญาณ ซึ่งหมายถึงการ มีความสัมพันธ์ มีความ ผูกพันเป็นเจ้าของ มีความรักดี และเสียสละทำงานเพื่อกลุ่ม จึงเป็นกลุ่มเข้มแข็ง ตามตัวชี้วัดที่ สี่ ภาครณ นาคทรรพ (2541, หน้า 236-239) และสัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2541, หน้า 9-19) ได้เสนอไว้

ส 3 คือ สืบสาน หมายถึง การสืบสานให้กลุ่มเข้มแข็งเป็นชุมชนเข้มแข็ง

กลุ่มเข้มแข็ง ต้องสืบสานเชื่อมโยงกันภายในชุมชน เป็นชุมชนเข้มแข็ง และเชื่อมโยง เป็นเครือข่ายกับชุมชนเข้มแข็งอื่น ๆ ตลอดจนองค์กรภายนอก เพื่อคงความเป็นชุมชนเข้มแข็งต่อไป เนื่องจากภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ ที่โลกมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว มีองค์ความรู้ใหม่เกิดขึ้นตลอดเวลา กลุ่มเข้มแข็ง อาจถูกกระแสโลกาภิวัตน์ทำให้อ่อนแอลงได้ หากกลุ่มอยู่โดยลำพัง ดังนั้น กลุ่มเข้มแข็งจะต้องมีการเรียนรู้ตลอดเวลา เพื่อสืบความเข้มแข็งไว้ โดยการเชื่อมโยงสาน เป็นเครือข่ายการเรียนรู้กับกลุ่มเข้มแข็งอื่น ๆ มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน เพื่อการปรับตัวอย่างรู้เท่าทันกระแสโลกาภิวัตน์

ชุมชนจะเข้มแข็ง โดยการสืบสานกลุ่มชาวบ้านที่เข้มแข็ง เป็นเครือข่ายกัน เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และเชื่อมโยงกิจกรรมต่าง ๆ ให้เกื้อกูลต่อกัน มีกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ กลุ่ม อาชีพ กลุ่มร้านค้า และกลุ่มสวัสดิการ สานเป็นเครือข่าย เกิดการพึ่งพาตนเองของชุมชน และ ทำนองเดียวกัน ชุมชนเข้มแข็งจำเป็นต้องสืบความเป็นชุมชนเข้มแข็งไว้ โดยสืบสานเชื่อมโยงกับ

ชุมชนเข้มแข็งอื่น ๆ เพื่อการปรับตัวอย่างรู้เท่าทันกระแสและคงความเป็นชุมชนเข้มแข็งสืบต่อไป สอดคล้องกับ แนวคิดของ พิทยา ว่องกุล (2539, หน้า 41-42, 134) และผลการวิจัยของ ปาน กิมปี (2540, หน้า 162-163)

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

1.1 หน่วยงานพัฒนา ทั้งภาครัฐ และองค์กรเอกชน โดยเฉพาะสำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม ต้องจัดการเรียนรู้เจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงาน ให้เป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงในกระบวนการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง ซึ่งต้องมีความรู้ ความเข้าใจ ในกระบวนการพัฒนาอย่างมีส่วนร่วม มีองค์ความรู้ในการบริหารจัดการกลุ่มแบบใหม่ สามารถทำงานกับชาวบ้านได้อย่างกลมกลืน และประสานเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายการเรียนรู้ได้

1.2 สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรมเป็นแกนนำในการ ประสานความร่วมมือระหว่างหน่วยงานพัฒนาทั้งภาครัฐและเอกชน สถาบันการศึกษาในท้องถิ่น และกลุ่มหรือองค์กรชาวบ้านในเขตปฏิรูปที่ดิน จัดทำหลักสูตร กระบวนการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง สำหรับฝึกอบรม เจ้าหน้าที่ และผู้นำชุมชน เพื่อเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงในกระบวนการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็งในเขตปฏิรูปที่ดิน

1.3 สำนักงานการปฏิรูปที่ดินจังหวัดชลบุรี ดำเนินการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็งในเขตปฏิรูปที่ดินจังหวัดชลบุรี ให้เป็นตัวแบบ และเป็นเครือข่ายการเรียนรู้สำหรับชุมชนอื่น ๆ ต่อไป ทั้งนี้ อาจเข้าไปเสริมกระบวนการเรียนรู้ และสืบสานชุมชนหมู่บ้านเขาห้ายอด ให้เป็นชุมชนต้นแบบได้

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยต่อไป

2.1 หน่วยงานพัฒนา และสถาบันการศึกษา ควรสนับสนุนให้มีการวิจัยแบบมีส่วนร่วม เพื่อสนับสนุนกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนแบบองค์รวม ให้เข้าถึงความต้องการและปัญหาของชุมชนอย่างแท้จริง

2.2 ทำวิจัยเพื่อค้นหาองค์ความรู้ที่เหมาะสมกับชาวบ้าน ในการบริหารจัดการกลุ่มหรือองค์กรชาวบ้าน รูปแบบต่าง ๆ โดยเฉพาะ กลุ่มร้านค้า และกลุ่มอาชีพ ซึ่งมีความซับซ้อน

2.3 ทำวิจัยเพื่อหาแนวทางเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง จากกรณีศึกษาชุมชนอื่น ๆ อีกต่อไป เพื่อใช้เป็นตัวแบบในการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็งในชุมชนต่าง ๆ ในเขตปฏิรูปที่ดินทั้งประเทศ

เอกสารอ้างอิง

- จังหวัดชลบุรี. (2542). แผนยุทธศาสตร์ร่วมเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองระดับจังหวัด พ.ศ. 2542-2547. จังหวัดชลบุรี.
- ถวิล กัลยาณพิเศษ. (2538). วิเคราะห์ศักยภาพการพึ่งตนเองของชุมชน. [ซีดี-รอม]. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต, สาขาการศึกษานอกระบบ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. สารสังเขปจาก: ฐานข้อมูลวิทยานิพนธ์ไทย แผ่นที่ 2, 2540.
- ปาน กิมปี. (2540). การพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้การศึกษานอกโรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต, สาขาวิชาพัฒนศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ประเวศ วะสี. (2542). เศรษฐกิจพอเพียงและประชาสังคม แนวทางพลิกฟื้นเศรษฐกิจสังคม. กรุงเทพฯ : หมอชาวบ้าน.
- พิทยา ว่องกุล. (2539). แนวคิดฝ่าวิกฤตทุนนิยมไร้พรมแดน เศรษฐธรรมและอธิปไตยชุมชนไทย. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งพับลิชชิ่ง.
- มันทนา สามารถ. (2543). ปัจจัยที่ทำให้เกิดความเป็นประชาคมตำบล. ใน ประชาสังคม: กระบวนการสร้างความรู้และความเคลื่อนไหวภาคพลเมือง (หน้า 1-31). เอกสารประกอบการประชุมประจำปีว่าด้วยเรื่องชุมชน ครั้งที่ 1 “ชุมชนไทยท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง” วันที่ 30-31 พฤษภาคม 2543 ณ อาคารเฉลิมพระบารมี 50 ปี ซอยศูนย์วิจัย. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ลำแพน จอมเมือง. (2540). บทบาทของธุรกิจชุมชนที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนในการจัดกลุ่มชุมชน: กรณีศึกษาตำบลศิลาแลง อำเภอปัว จังหวัดน่าน. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- วิจิต นันทสุวรรณ และจำนงค์ แรกพินิจ. (2541). แนวพัฒนาสังคมชนบทใหม่: บนรากฐานภูมิปัญญาและวัฒนธรรมชุมชน. ใน พิทยา ว่องกุล (บรรณาธิการ), ไทยวัฒนธรรมทาส (หน้า 105-122). กรุงเทพฯ : โครงการวิถิทรสนี.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2541). การพัฒนาชุมชนแบบจัดการ. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สีลาภรณ์ นาคทรพร. (2541). แนวคิดเกี่ยวกับเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตและสังคม : ระดับกลุ่ม/ชุมชน. ใน อนุชาติ พวงลำถี และอรทัย อาจน้า (บรรณาธิการ), การพัฒนาเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตและสังคม (หน้า 231-262). กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.